

Enige aantekeningen over de vroege geschiedenis van het orgel in de Hervormde kerk te Steenbergen

J.M.G. LEUNE

INLEIDING

In de Hervormde kerk te Steenbergen (thans onderdak biedend aan de PKN) bevindt zich een orgel waarvan de ontstaansgeschiedenis vragen blijft oproepen. Zeker lijkt dat het instrument is gebouwd in de tweede helft van de 17^e eeuw, maar wanneer precies en door wie is niet duidelijk. In de historiografie van het orgel boog, voor zover dit viel na te gaan, voor het eerst dr. M.A. Vente zich over het ontstaan ervan, toen hij in juni 1961 de kerkvoogdij van de genoemde kerk adviseerde over een grondige restauratie. Deze werd in 1963 merendeels conform zijn aanwijzingen uitgevoerd door de firma Flentrop te Zaandam, waarna het instrument op 20 maart 1964 weer officieel in gebruik werd genomen.

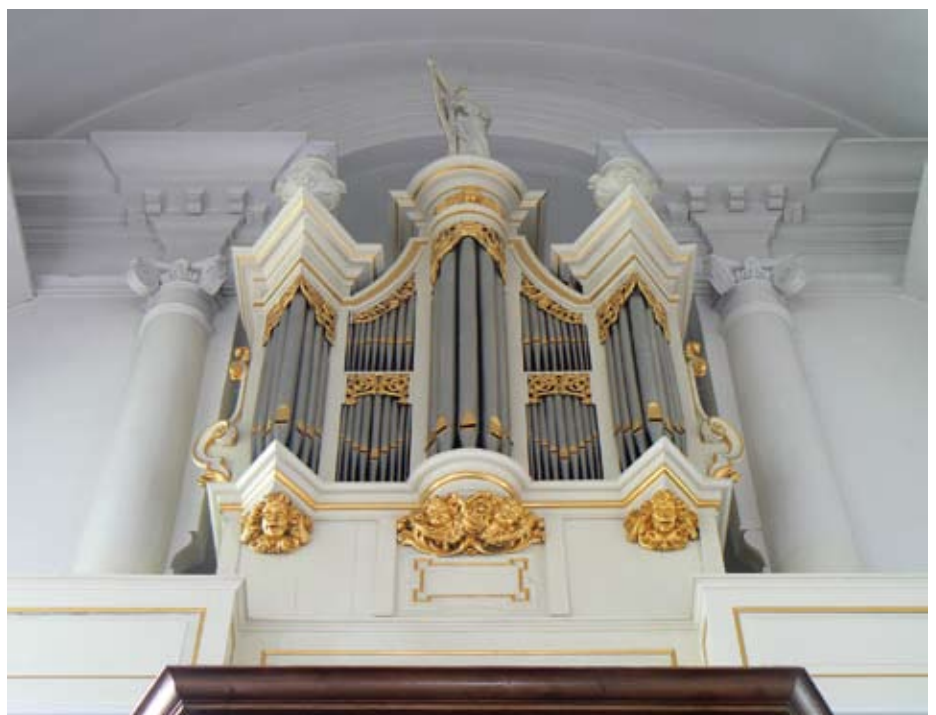
Vente trok de "voorlopige conclusie" dat het orgel is gebouwd door Stephanus Heidenreich te 's Hertogenbosch.¹ Het speurwerk naar de ontstaansgeschiedenis werd in de periode 1977-1982 overgedaan door C. Slokkers, amateur-historicus te Steenbergen. Het resultaat daarvan werd in mei 1982 gepubliceerd ter gelegenheid van de 150-jarige herdenking van de start van de bouw van de Hervormde driebeukige, neoclassicistische kerk. Deze ontstond in de jaren 1832-1834 ter vervanging van de oorspronkelijk rooms-katholieke, gotische kruiskerk op diezelfde plaats (de St.-Jacobskerk), waaraan de naam van de straat herinnert waaraan het gebouw is gele-

gen, te weten de Grote Kerkstraat.² Het onderzoeksverslag van Slokkers werd voorts gepubliceerd ter gelegenheid van het tienjarig bestaan van de inmiddels ter ziele gegane Orgelkring Steenbergen. Slokkers stelde vast dat Cornelis Tinckens, toen deze in Steenbergen in 1674 werd benoemd tot schoolmeester en organist, een "positieffe" uit Breda meenam en dat aan de gereformeerde gemeente van Steenbergen beschikbaar stelde. Hiervoor ontving hij van de magistraat van de stad een vergoeding, los van zijn honorering als organist en los van vergoedingen voor reparaties die hij bij tijd en wijle zelf uitvoerde of liet uitvoeren. Na het overlijden van

Foto: Bart van Buitenen

Foto: Wim van der Ros

Tinckens besloot zijn weduwe het orgel te verkopen aan de magistraat van Steenberg. De bevindingen van Slokkers leren ons veel over het bezit van het orgel in de laatste decennia van de 17^e eeuw (en over meestal in algemene termen beschreven reparaties door de eigenaar-organist) maar bevatten geen aanwijzingen over de bouwer van het instrument. In het kader van een meeromvattende studie over de Bredase orgelbouwer Jacobus Zeemans verdiepte ook dr. Fr. Jespers zich in de vroege geschiedenis van het Steenbergse orgel. Hij komt tot de conclusie dat tussen 1674 en 1697 het door Tinckens in 1674 uit Breda meegebrachte positiefje periodiek is uitgebreid om het geschikter te maken voor gebruik tijdens de eredienst. Jespers meent dat hierbij de Bredase orgelbouwer Hendrich Metzker, destijds meester-knecht bij de orgelbouwer Henric van der Locht, betrokken was.³ Jespers verwijst naar een in 1680 gedane betaling (van 15 gulden en 12 stuivers) aan Tinckens vanwege "bijzondere" kosten, gemaakt voor het orgel "aen een Meester daertoe van Breda herwaerts gebracht", waarbij Jespers opmerkt: "Dit moet wel bijna om Metzker gaan."

Volgens Jespers wijst het nog steeds aanwezige pijpwerk op Metzker, te weten delen van de Prestant 8 vt, de Holpijp 8 vt, de Gemshoorn 4 vt, de Quint 3 vt, de Fluit 2 vt, de Octaaf 2 vt, de Sesquialter 2 st en de Cornet 5 st. Daaraan voegt hij toe dat volgens hem ook delen van de kas en van het snijwerk aan Metzker kunnen worden toegeschreven. Jespers wijst er daarbij op dat Metzker in de jaren waarin de uitbreiding van het Steenbergse orgel moet hebben plaatsgevonden elders in West-Brabant werkzaam was, onder meer in Wouw en Zevenbergen. In de encyclopedie *Het Historische Orgel in Nederland* wordt met een verwijzing naar de analyse van Jespers als bouwer van het Steenbergse orgel vermeld: "onbekend, vermoedelijk Hendrich Metzker".⁴

Het debat over het ontstaan van dit orgel is, zij het voorzichtig, in 2006 heropend door drs. Bart van Buitenen. Hij acht het de moeite waard om na te gaan of wellicht Jacob Cools bij de bouw van het orgel betrokken is geweest.⁵ Zeker is dat Cools ergens in de periode 1695-1697 naar Steenberg kwam om het instrument te taxeren in verband met de verkoop aan de magistraat van Steenberg. Van Buitenen noemt in een brief aan de auteur van dit artikel de volgende vier argumenten die pleiten voor een betrokkenheid van Cools bij de uitbouw van het huisorgel van Tinckens tot het thans aanwezige orgel (dat in 1963 is gerestaureerd naar de situatie in 1725):⁶

- "De overeenkomsten van het front van Steenberg met het middendeel van dat van Dordrecht (m.n. ook de engelenkoppen onder de torens) en Antwerpen."⁷
- De treffende overeenkomst van het front met de in particulier bezit bewaard gebleven restanten van het Cools-front (1698) afkomstig uit de oud-katholieke kerk De Liefde te Leiden (afgebeeld in *Het historische orgel in Nederland deel 1878-1886 p. 13*): uit de daarvan bewaarde frontstukken blijkt dat de indeling van de tussenvelden identiek was aan die in Steenberg, ook de afsluitende lijst boven deze vel-

den en de aansluiting daarvan op de torens komt overeen. Het Metzker-orgel van Maastricht had gezien het encyclopedieartikel van Frans Jespers een geheel andere vormgeving.

- De aanwezigheid van een bij Cools vaker gedocumenteerde Cornet 6 sterk discant, in het oeuvre van Metzker bij mijn weten niet van toepassing.
- De manuaalomvang van 49 tonen, door Metzker evenmin toegepast. In Steenberg stamt deze omvang m.i. van voor Moreau: diens bestek [uit 1725] spreekt niet van een vernieuwing van de lade en het in het bestek bedongen bedrag is ook aan Moreau uitbetaald, zodat eventuele meerwerkzaamheden door Moreau niet logisch zijn."

Van Buitenen merkt nog op dat het bedrag dat in 1680 aan een anonieme meester uit Breda is uitbetaald bepaald niet wijst op een groot-scheepse vernieuwing van het orgel, hetgeen een toeschrijving aan Metzker z.i. discutabel maakt. En voorts: "De rode soldeerverf op een aantal pijpen doet inderdaad denken aan het Metzker-pijpwerk in Maastricht. Dit is echter lang niet bij alle registers het geval, o.a. niet bij de genoemde Cornet. Verder is zeker een deel van het pijpwerk ouder, een aantal pijpen van de Fluit 2' deed mij denken aan Van Covel/Niehoff (typerende inscripties aan de voetspits en boven aan het corpus) ... Zodoende blijft het orgel te Steenberg m.i. toch vooralsnog een zeer interessant anoniem instrument, met zeker het nodige Metzker-materiaal, maar in een latere eindredactie waar Jacob Cools vooralsnog goed voor in aanmerking zou kunnen komen".

De door Van Buitenen geopperde mogelijkheid dat Jacob Cools op de een of andere wijze bij de bouw of de uitbouw van het Steenbergse orgel betrokken is geweest, was voor mij aanleiding om in het voetspoor van achtereenvolgens Vente, Slokkers en Jespers de archivalia betreffende het orgel, d.w.z. zowel het archief van de Hervormde Gemeente van Steenberg als dat van het stadsbestuur van Steenberg (in het bijzonder de

Utrecht, v.m. Oud-Katholiek Museum. Orgelfront van Jacob Cools uit 1698, voor 1926 in schuilkerk De Liefde te Leiden. Frontraamwerk thans in particulier bezit, de frontpijpen gingen rond 1975 verloren.

stadsrekeningen en die betreffende het kerkgebouw van de toenmalige gereformeerde gemeente), te raadplegen.⁸ Voor het traceren van de mogelijke rol van Cools zou het toereikend zijn om de bewaard gebleven documenten te bestuderen betreffende de periode 1683-1712. Immers, Cools werd in 1663 geboren en zal dus op zijn vroegst in 1683 (en waarschijnlijk pas later) voor het eerst als orgelbouwer actief zijn geweest, terwijl hij in 1712 overleed.⁹ Niettemin is ervoor gekozen ook documenten uit een voorafgaande periode te analyseren, te beginnen in 1674, toen Cornelis Tinkens zich in Steenberg vestigde. Dit bood tevens de mogelijkheid om na te gaan of er een gedocumenteerd spoor naar Hendrich Metzker te trekken valt, waarnaar eerder vergeefs is gezocht. Bovendien achtte ik het de moeite waard nog eens na te lezen wat er nu precies is geboekstaafd over de aanpassing van het orgel in 1680, omdat dit jaar wel wordt beschouwd als het jaar van “oplevering”.¹⁰ Voorts is nagegaan of er in de kerkrekeningen van Steenberg betreffende de jaren 1712-1725 (in het laatstgenoemde jaar is de dispositie van het orgel beschreven) iets te vinden valt over de bouw of verbouw van het orgel in de gereformeerde kerk aldaar. Vast staat dat er vóór 1674 een orgel in de gereformeerde kerk te Steenberg aanwezig was. Dat was reeds het geval in de periode vóór de Reformatie, die in Steenberg aanving in 1590. Zo zijn rekeningen bewaard gebleven betreffende het kerkorgel uit o.m. 1526, 1564, 1567 en 1571.¹¹ De rekeningen van de gereformeerde kerk betreffende de periode 1591-1615 bevatten geen enkel gegeven over een orgel of een organist. In 1616 wordt melding gemaakt van een positiefje, dat toen voor 48 pond Vlaams werd “gesteld”. Reeds een jaar later werd het naar Dordrecht vervoerd, waar Jan Diercxz Tegelbacker het repareerde voor 68 pond Vlaams en 2 stuivers. Dit instrument is in 1630 nog eens gerepareerd, waarmee 1 pond Vlaams en 10 schellingen gemoeid was. Vanaf 1631 is er in de

kerkrekeningen niets meer over het orgel vermeld. Vermoedelijk is het ergens in de periode 1631-1674 buiten gebruik geraakt c.q. opgeruimd. Aangenomen wordt dan ook dat de geschiedenis van het huidige orgel aanvangt in 1674, toen Cornelis Tinkens zich in Steenberg vestigde. Het valt echter niet uit te sluiten dat bij de uitbouw van het “positiefje” van Tinkens pijpmateriaal is gebruikt dat van het orgel van vóór 1631 afkomstig was, mogelijk zelfs van het orgel dat zich in de 16^e eeuw in de oorspronkelijk rooms-katholieke St.-Jacobskerk bevond. Zou dit kunnen verklaren waarom Van Buitenen opmerkt dat een aantal pijpen van de Fluit 2 vt hem deed denken aan Van Covelen/Niehoff?

BEVINDINGEN

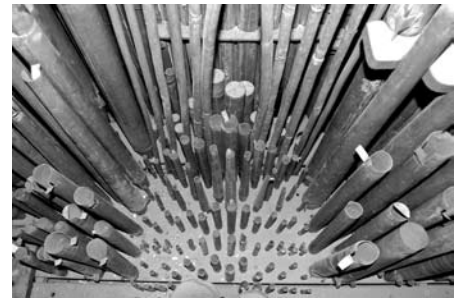
Uit de twee onderzochte archiefbestanden kunnen in hoofdlijnen de volgende conclusies worden betrokken:

- het door Vente in 1961 uitgevoerde onderzoek naar de vroege geschiedenis van het orgel dient als onvolledig en gebrekkig te worden gekwalificeerd. Vente zag belangrijke gegevens over het hoofd.¹² Hij lijkt zich te hebben gebaseerd op kopieën uit de genoemde kerkrekeningen die hem beschikbaar waren gesteld door de toenmalige archivaris van de gemeente Steenberg. Deze was daarbij selectief te werk gegaan. Er is geen gedocumenteerde grond voor de stelling dat het orgel is gebouwd door Stephanus Heidenreich.
- de reconstructie door Slokkers daarentegen kan als uiterst degelijk worden getypeerd. Zijn schets van de ontwikkelingsgang in de periode die ons hier interesseert is wat de hoofdlijnen betreft feitelijk correct.¹³ Wel is het mogelijk om zijn bevindingen in enkele opzichten aan te vullen.
- er is geen enkele aanwijzing voor een ingrijpende aanpassing van het orgel in 1680. Het is dan ook ongefundeerd om dit jaar als het jaar van oplevering te beschouwen.

Foto's: Bart van Buitenen

Pijpwerk Cornet, cis-zijde.

Pijpwerk manuaal, cis-zijde.

Pijpwerk Cornet, c-zijde.

- voor een eventuele betrokkenheid van Hendrich Metzker bij de bouw of verbouw van het orgel is in de onderzochte documenten geen enkele directe aanwijzing gevonden.
- dit geldt ook voor Jacob Cools, uitgezonderd diens betrokkenheid (samen met N. Kamp) bij de waardebeoordeling van het instrument ergens in de jaren 1695-1697.

Dat 1680 is beschouwd als een sleuteljaar in de geschiedenis van het orgel is in de historiografie op twee

manieren onderbouwd. In de eerste plaats wordt dit afgeleid uit het gegeven dat in dat jaar “*extraordinaire onkosten*” zijn betaald aan een meester uit Breda. Het daarmee gemoeide bedrag van slechts 15 gulden en 12 stuivers kan echter onmogelijk

duiden op een metamorfose van het instrument. Dan is wel beweerd dat het instrument na 1680 niet meer is omschreven als een “*positiefje*” maar als een “*orgel*”. Deze bewering is feitelijk onjuist. In 1682 en 1684 bijvoorbeeld wordt het instrument nog

steeds als een positiefje omschreven.¹⁴ Dat er na 1680 niets wezenlijks veranderde kan worden afgeleid uit het gegeven dat de eigenaar van het orgel, de schoolmeester-organist Cornelis Tinckens, voor het gebruik ervan in de eredienst precies hetzelfde bedrag bleef ontvangen, te weten *f* 18 per jaar, een prijs die reeds vanaf 1675 werd betaald, hetgeen zo zou blijven tot de verkoop van het orgel door de weduwe van Tinckens, vermoedelijk in 1695.¹⁵ Het mag toch aannemelijk worden geacht dat een betekenisvolle uitbouw van het orgel in de huurprijs tot uitdrukking zou zijn gebracht.

Al met al heeft een hernieuwde bestudering van de relevante archiefbestanden geen aanwijzingen opgeleverd over de orgelbouwer(s) die in de periode 1674-1712 bij de waarschijnlijke uitbouw van het huisorgel van Tinckens betrokken is of zijn geweest. Het is denkbaar dat een dergelijke uitbouw heeft plaatsgevonden in de jaren 1712-1725. De dispositie van het orgel in het laatstgenoemde jaar is precies gedocumenteerd ten behoeve van een aan François Moreau verstrekte opdracht tot een algehele revisie van het instrument.¹⁶ In de kerkrekeningen betreffende deze jaren is echter geen enkele aanwijzing voor een verbouw te vinden.¹⁷ Kortom: een bete-

Steenbergen, Hervormde kerk

Onbekende bouwer(s), tweede helft 17e eeuw / J.F. Moreau 1725 / J.P. Schmidt 1806 / C.J. van Oeckelen 1834 / J. Kerkhoff 1868 / D.A. Flentrop 1963/1964

Manuaal (C-c³)

Prestant	8 vt	C-Fis in middentoren (2 binnen), G-gis in zijtorens (A-B/cis binnen) a-d ² in onderste tussenvelden; dis ² -c ³ op lade, dubbelkoor dis ² -c ³ 1964
Holpijp	8 vt	geheel metaal, beweegbare hoeden, C-D 1964
Cornet D	6 st	op verhoogde banken, 1 1/3 vts-koor 1964 c ¹ : 8 vt - 4 vt - 2 2/3 vt - 2 vt - 1 3/5 vt - 1 1/3 vt 8 vt: c ¹ -d ² gedekt, beweegbare hoeden, dis ¹ -d ² met roeren; dis ² -c ³ dichtgesoldeerd met roeren; overige koren cilindrisch open
Octaaf	4 vt	C-E/G-c ³ op lade, F-Fis in zijtorens
Gemshoorn	4 vt	
Quint	3 vt	
Octaaf	2 vt	dubbelkoor cis ² -c ³ 1964
Blokfluit	2 vt	cilindrisch open
Sexquialter D	2 st	c ¹ : 2 2/3 vt - 1 3/5 vt
Octaaf	1 vt	c ¹ -c ³ inclusief dubbelkoor 1964
Trompet	8 vt	1725/1806, C-c ¹ houten stevels en koppen, cis ¹ -c ³ metalen stevels

Pedaal (C-f)

Aangehangen

Cancelindeling windlade (van achteraf gezien):
g-f-dis-cis-A-H / h²-g²-dis²-h¹-g¹-dis¹-h-a-cis¹-f¹-a¹-cis²-f²-a² /
G-F-Dis-Cis-C-D-E-Fis-Gis /
b²-fis²-d²-b¹-fis¹-d¹-b-c¹-e¹-gis¹-c²-e²-gis²-c³ / c-B-d-e-fis-gis

Twee spaanbalgen (1806)

kenisvolle aanpassing van het Steenbergse orgel die ergens vanaf 1674 tot 1725 moet hebben plaatsgevonden (het is onwaarschijnlijk dat zich in het huisorgeltje van Tinckens pijpwerk heeft bevonden met een lengte van 6 en 8 voet) valt in de archieven over het orgel niet te traceren.

ENKELE AANVULLENDE BIJZONDERHEDEN

Zoals reeds is opgemerkt kunnen de bevindingen van Slokkers betreffende de periode 1674-1725 in enkele opzichten worden aangevuld:

- Reeds vanaf 1675 ontving Cornelis Tinckens een vergoeding van *f* 18 per jaar voor het gebruik van zijn “positieffe”.¹⁸
- In 1685 is vermeld dat deze vergoeding werd betaald door de rentmeester van de geestelijke goederen te Steenberg.¹⁹
- Als stadsorganist verdiende Tinckens in 1678 *f* 50.²⁰
- In 1682 en in 1684 ontving Tinckens *f* 30 wegens uitgevoerde reparaties van het orgel.²¹
- Over de door Heidenreich in 1701 uitgevoerde reparatie is in de kerkrekeningen opgetekend dat hij het orgel heeft “gemaakt”, hersteld en in goede klank en resonantie heeft veranderd.²²
- Aan de beschrijving van de door Wilhelmus Verseveld in 1705 uitgevoerde herstelwerkzaamheden dient

te worden toegevoegd: hij zuiverde en “overlijmde” het secreet en repareerde de (blaas)balgen.²³

- Op 16-4-1709 werd voor het repareren van de blaasbalgen 14 stuivers betaald.²⁴
- De door Slokkers vermelde betalingen aan Dominicus van der Hammen (in 1724), François Moreau (1725) en Benjamin Bouchart (1725) kunnen nauwkeuriger worden gedocumenteerd.²⁵
- In de onderzochte periode verdiende de orgeltrapper steeds *f* 25 per jaar. Dit salaris werd gewoonlijk tweemaal per jaar uitbetaald en kwam voor rekening van de magistraat van Steenberg.²⁶

Slokkers vermeldt dat de weduwe van Cornelis Tinckens, Maria Loijmans, het orgel in 1697 heeft verkocht aan de magistraat van Steenberg. Hij baseert dit jaartal op een besluit van die magistraat om aan de weduwe een vergoeding toe te kennen van de kosten die zij heeft gemaakt om het orgel te laten taxeren. Dit besluit werd genomen op 27 april 1697.

De taxatie moet echter eerder hebben plaatsgevonden. Aannemelijk is dat het orgel in 1695 is verkocht. Vaststaat dat de rente over de lening (“obligatie”) die Maria Loijmans aan de stad Steenberg verstrekte in verband met de verkoop van het orgel inging op 1 oktober 1695.²⁷ De waarschijnlijke gang van zaken is als volgt geweest. Nadat Cornelis Tinckens in november 1693 overleed heeft zijn weduwe vermoedelijk reeds in 1694 kenbaar gemaakt bereid te zijn om het orgel aan de stad Steenberg te verkopen. Zij liet, naar aan te nemen valt in 1695, het instrument taxeren door “Jacobus Cool, Mr. orgelmaker wonende tot Dordrecht ende N. Kamp, organist tot Geertruijdenbergh”. In een ongedateerde brief verzocht Maria Loijmans aan de magistraat van Steenberg om een vergoeding van het honorarium dat zij aan beide “meesters” had betaald, te weten *f* 75. De verblijfkosten (“teercosten”) van beide taxateurs waren reeds vergoed door de drossaard van Steenberg.

Foto's: Bart van Buitenen

Organistenbijbel met notulen, het orgel betreffende.

Maria maakte er melding van dat het orgel was getaxeerd op *f* 1400 (“gelijk het effectievelijk wel waardig is”), dat het instrument haar méér had gekost en dat zij zich bereid had getoond om het voor een zeer billijke (“civile”) prijs te verkopen. De magistraat besloot haar gedeeltelijk tegemoet te komen. Zij ontving geen *f* 75, maar *f* 36.²⁸

Hoogstwaarschijnlijk is het orgel door haar verkocht voor *f* 600.²⁹ Voor dat bedrag verstrekte zij althans de reeds vermelde lening aan de stad Steenberg, waarvan de rente (*f* 24, ofwel 4% per jaar) inging op 1 oktober 1695.³⁰ Dat de lening verband hield met de verkoop van het orgel is in de betreffende rekeningen duidelijk vermeld, zoals op 20 oktober 1698 toen Maria Loijmans verklaarde *f* 24 te hebben ontvangen van de burgemeester Nicolaes Vinck, zijnde interest over een kapitaal van *f* 600 wegens de koop van het orgel “tot last van deze stad”.³¹ In de kerkrekeningen

Foto: Wirm van der Ros

betreffende de jaren 1702 en volgend is niets meer over deze rentebetaling te vinden. Vermoedelijk was de verstrekte lening toen dus afgelost, hetgeen waarschijnlijk verband hield met het vertrek van Maria Loijmans uit Steenberg na haar tweede huwelijk. Maria Loijmans was bemiddeld toen zij het Steenbergse orgel verkocht en had het daarmee gemoeide geld niet direct nodig, hetgeen verklaart waarom de verkoop met een lening gepaard ging. Zij verstrekte aan de stad Steenberg in de laatste jaren van de 17e eeuw méér leningen. In de stadsrekening betreffende de jaren 1700-1701 is nog een lening van haar genoteerd van f 600 en voorts een lening van f 3000, beide eveneens tegen een rente van 4%.³² Op 29 juni 1668 verstrekten Maria Loijmans en haar broer Treurniet aan de stad Bergen op Zoom een lening van f 3000.³³ Ook hieruit blijkt dat Maria Loijmans niet onbemiddeld was.

HET ECHTPAAR TINCKENS-LOIJMANS

Tot besluit sta ik nader stil bij het echtpaar dat in de vroege geschiedenis van het Steenbergse orgel zo'n opmerkelijke rol heeft gespeeld. Cornelis Peeters Tinckens is geboren in Dixmuide. In 1674 werd hij door de magistraat van Steenberg benoemd tot Nederduits en Frans schoolmeester aldaar tegen een traktement van f 200 per jaar.³⁴ Hij was eerder werkzaam in Breda en Ginneken.³⁵ Tinckens huwde te Steenberg op 16 februari 1676 (na een ondertrouw aldaar op 29 januari 1676) met de uit Dordrecht afkomstige Maria Loijmans, die op dat moment in Bergen op Zoom woonde. Het echtpaar liet in de gereformeerde kerk te Steenberg drie kinderen dopen: Maria (op 9 april 1679), Maria Elisabeth (op 20 april 1680) en Cornelia (1 februari 1683). Vermoedelijk zijn deze dochters elk jong gestorven. Maria Loijmans is op 23 februari 1643 in Dordrecht gedoopt. In het doopboek werd alleen de naam van haar vader genoteerd: Pieter Loijmans. Uit andere documenten blijkt dat Hendricxken Cornelisdr. Treurniet haar moeder

was.³⁶ Vader Pieter was eerder gehuwd met Janneken van Dal. Maria's ouders verhuisden ergens in de periode 1644-1649 naar Bergen op Zoom, waar vader Pieter boekhandelaar en boekbinder werd.³⁷ In die functies werd hij opgevolgd door zijn zoon Treurniet.³⁸ Na het overlijden van Cornelis Tinckens (hij werd in Steenberg begraven op 25 november 1693) hertrouwde Maria Loijmans met Casparus (Casper) Emanuel Lauterbourgh. Hun ondertrouw vond te Steenberg plaats op 2 september 1701, het huwelijk werd ingezegend in de gereformeerde kerk te Nieuw-Vossemeer op 18 september 1701.³⁹ De bruidegom was toen geleverd te Bergen op Zoom als luitenant in een Zwitsers regiment onder leiding van Tschanner.⁴⁰ Zeer waarschijnlijk is Maria Loijmans hierna uit Steenberg vertrokken. Zij kon, nadat zij met haar tweede echtgenoot op 13 november 1701 testeerde, niet meer verder worden getraceerd.⁴¹

J.M.G. Leune (Sint Philipsland, 1945) is emeritus-hoogleraar sociologie, oudvoorzitter van de Onderwijsraad en oudkroonlid van de Sociaal-Economische Raad. In de jaren zestig van de vorige eeuw was hij tweede organist van de Ned. Herv. kerk te Steenberg.

Foto: Bart van Buitenen

Organistenurinoir boven in de kerk van Steenberg.

- 1 Het advies van Vente over de restauratie van het orgel d.d. juni 1961 is integraal opgenomen in: C. Slokkers, *Het orgel in de Ned. Herv. Kerk te Steenberg*, Steenberg, mei 1982, p. 29-33.
- 2 Slokkers, op. cit. 1982; zie voor de ontstaansgeschiedenis van de Hervormde Kerk te Steenberg ook: C.J.M. Slokkers, *Herdenkingsbundel bij gelegenheid van 150 jaar Ned. Herv. kerk 1834-1984; wederwaardigheden uit de historie van de hervormde gemeente te Steenberg*, Steenberg, april 1984.
- 3 F. Jespers, Sieur Jacobus Zeemans, in: *d'Húskes*, jrg. 13, nr. 23, 1992, p. 17.
- 4 Encyclopedie *Het Historische Orgel in Nederland*, deel 1, p. 214.
- 5 Idem, deel 11, p. 12.
- 6 Brief van drs. B.G. van Buitenen aan J.M.G. Leune d.d. 18 juli 2006.
- 7 Over de kas van het Steenbergse orgel wordt in deel 1 van de encyclopedie *Het Historische Orgel* (p. 214) opgemerkt: "De kas vertoont opvallende gelijkheid met het middendeel van de Van Hagen-orgels in Antwerpen, St. Paulus en Dordrecht, O.L. Vrouw. Men moet wel aannemen dat de ontwerper deze orgels of althans één ervan heeft gekend. In Steenberg zijn onder de torens engelenkoppen aangebracht, op de zelfde manier als in Antwerpen en Dordrecht. De gevleugelde engelenkop boven de middentoren heeft in Antwerpen een bijna identiek equivalent".
- 8 Beide archiefbestanden worden bewaard in het Historisch Centrum het Markiezenhof te Bergen op Zoom (kortweg: HCM), waarin in oktober 2005 het vroegere Regionaal Historisch Centrum te Bergen op Zoom is opgegaan. Zowel het stads- als het kerkarchief van Steenberg betreffende de periode die ons in dit bestek interesseert, zijn vermoedelijk nagenoeg compleet bewaard gebleven. De kans is klein dat uit beide archiefbestanden relevante stukken betreffende het orgel in de Hervormde Kerk verloren zijn gegaan. Zowel de stadsrekeningen als de kerkrekeningen betreffende de door ons afgebakende onderzoeksperiode (1674-1712) vertonen zo te zien geen enkel haat.
- 9 Als Cools bij de bouw of verbouw van het Steenbergse orgel betrokken is geweest dan zou dit in beginsel in de gehele periode 1683-1712 het geval kunnen zijn geweest. Minder waarschijnlijk is

- dan een betrokkenheid in de periode 1703-1705 omdat hij toen in Middelburg werkte aan het orgel in de Waalse Kerk aldaar. In de periode 1704-1711 verbleef hij veelvuldig in Goes vanwege de bouw van het rugpositief in de Grote Kerk aldaar. Dit laatste sluit werkzaamheden te Steenbergen in die periode niet uit, temeer niet omdat Cools, naar aan te nemen valt, de reis vanuit Rotterdam of Dordrecht naar Goes via het water zal hebben ondernomen en daarbij langs Steenbergen zal zijn gevaren.
- ¹⁰ Encyclopedie *Het Historische Orgel in Nederland*, deel 1, p. 214.
- ¹¹ HCM, arch. van de kerkmeesters, inv. 1926, 1927, 1930 en 1933.
- ¹² Het mag merkwaardig worden genoemd dat Vente in zijn restauratieadvies van juni 1961 opmerkt: “*Al het aanwezige pijpwerk dateert van 1695; er zijn geen latere toevoegingen*”. Er is in de archivalia geen enkele aanwijzing aangetroffen voor het aanbrengen van pijpwerk in 1695, terwijl vaststaat dat er na 1695 pijpwerk is toegevoegd, bijvoorbeeld de door Moreau in 1725 aangebrachte trompetpijpen die in 1806 door Schmidt gedeeltelijk zijn vervangen.
- ¹³ Een uitzondering betreft de duiding van het jaar waarin het orgel werd verkocht aan de stad Steenbergen. Slokkers meent dat dit in 1697 gebeurde, doch deze koop vond waarschijnlijk reeds in 1695 plaats. De rente van de lening die de weduwe van Tinckens hiervoor aan de stad Steenbergen verstrekke ging in op 1 oktober 1695 (HCM, arch. Herv. Gemeente Steenbergen, inv. 315, fol. 51 en 51 v).
- ¹⁴ HCM, arch. Herv. Gemeente Steenbergen, inv. 261.
- ¹⁵ Idem, bijv. inv. 301 (betr. 1680-1682) en 311 (betr. 1690-1692).
- ¹⁶ Slokkers, op. cit. 1982, p. 10.
- ¹⁷ HCM, arch. Herv. Gemeente Steenbergen, inv. 322 tot en met 327.
- ¹⁸ Idem, inv. 261.
- ¹⁹ Idem, d.d. 30-10-1685.
- ²⁰ Idem, inv. 261.
- ²¹ Idem, inv. 261.
- ²² Idem, inv. 317, fol. 70. Heidenreich verklaarde op 8-7-1701 dat hij voor deze reparatie fl. 60 en 4 stuivers had ontvangen (idem, inv. 318).
- ²³ Idem; de rekening van Verseveld is gedateerd op 26-9-1705.
- ²⁴ Idem, inv. 322.
- ²⁵ Idem, inv. 327, fol. 55. 55 v en 56.
- ²⁶ Zie bijv. HCM, arch. Herv. Gemeente Steenbergen, inv. 314 (betreffende het jaar 1695).
- ²⁷ Idem, inv. 313, fol. 47 en 47 v.
- ²⁸ Idem, inv. 315, fol. 60 en 60 v.
- ²⁹ Een besluit van de magistraat van de stad Steenbergen om het orgel aan te kopen is in de archivalia betreffende deze stad niet aangetroffen.
- ³⁰ HCM, arch. Herv. Gemeente Steenbergen, inv. 315, fol. 51 en 51 v. De rente over de periode 1-10-1695 tot 1-10-1698 (ad fl. 72) werd door de stad Steenbergen in één keer aan haar betaald. Het valt niet goed te verklaren waarom er daarnaast in deze periode door de magistraat aan Maria Loijmans nog een bedrag van fl. 36 is betaald wegens door haar gemaakte onkosten betreffende het orgel (bron: idem, fol. 60 en 60 v). Mogelijk werden die kosten gemaakt nog voordat het instrument door haar werd verkocht.
- ³¹ Idem, inv. 316; idem, inv. 316, 20-10-1696 en 20-10-1697; idem, inv. 317 (betreffende de periode 1699-1701), fol. 55 en 55 v.
- ³² HCM, arch. Stad Steenbergen, inv. 436, fol. 59 v - 60 v en fol. 62. De lening van f 600 betrof een hypotheek op landen van de overleden Goetschalck Turcq, eerst verstrekt door Nicolaes Vastesager, daarna door Cornelis Tinckens en na diens overlijden door diens weduwe. De rente over deze hypotheek is in de stadsrekening geboekt in de rubriek “Penningen, opgenomen tot voldoening van de twee ende half jaren veraghterde bedden [= belastingaanslagen]”. Deze betroffen belastingen in verband met de “intradictie” van de vrede met de koning van Spanje en stammen uit 1651. De lening van f 3000 is reeds vermeld in de stadsrekening betreffende de jaren 1695-1696 (HCM, arch. Stad Steenbergen, inv. 769, fol. 64).
- ³³ HCM, not. arch. Bergen op Zoom, inv. 193, akte 19.
- ³⁴ HCM, arch. Stad Steenbergen, aanvulling nr. 38.
- ³⁵ In Ginneken werd Tinckens op 21-12-1670 benoemd tot organist van de gereformeerde kerk aldaar; GA Breda, Kerkrek. Herv. Gemeente Ginneken, III-109, inv. 66. Het orgel in deze kerk werd onderhouden door Henric van der Locht, de orgelbouwer waarbij Hendrich Metzker als meesterknecht werkzaam was.
- ³⁶ Zie o.m.: HCM, not. arch. Bergen op Zoom, inv. 134, akte 48, 23-9-1658 en inv. 136, akte 32, 10-7-1655. Hendriexken Treurniet was een dochter van Cornelis Adriaensen Treurniet, destijds postmeester te Bergen op Zoom (HCM, not. arch. Bergen op Zoom, inv. 188, akte 4, 1-7-1673).
- ³⁷ Pieter Loijmans testeerde te Bergen op Zoom op 23 september 1658 (HCM, not. arch. Bergen op Zoom, inv. 134, akte 48).
- ³⁸ Zie bijv. HCM, not. arch. Bergen op Zoom, inv. 324, akte 14. Treurniet Loijmans was gehuwd met Elisabeth Simonsdr. Visschers (Visser). Zij was in 1680 te Steenbergen getuige bij de doop van de tweede dochter van Cornelis Tinckens en Maria Loijmans. Treurniet en Maria Loijmans zijn in een notarisakte van 12-5-1678 als broer en zus vermeld (HCM, not. arch. Bergen op Zoom, inv. 193, akte 19).
- ³⁹ Het echtpaar testeerde te Bergen op Zoom op 13 november 1701 (HCM, not. arch. Bergen op Zoom, inv. 363, akte 89). Het kwam destijds incidenteel voor dat personen uit Steenbergen in Nieuw-Vossemeer huwden of kinderen lieten dopen en omgekeerd. Dat had vrijwel steeds te maken met de tijdelijke afwezigheid van de predikant in de plaats waar men woonde.
- ⁴⁰ In die tijd maakten Zwitserse regimenten deel uit van het Staatse leger; zie: H. Ringoir, *Vredesgarnizoenen van 1715 tot 1795 en 1815 tot 1940*, Den Haag, 1980, p. 47-51. Het verblijf van Lauterbourgh in het garnizoen te Bergen op Zoom kan verband hebben gehouden met de toenmalige Spaanse Successieoorlog.
- ⁴¹ De compagnie van Lauterbourgh (Lauterburger) vertrok in 1717 (te voet!) vanuit Maastricht via Bazel naar het kanton Bern.

